

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ РОДИНІ

Як показує історія розвитку людства, соціальне замовлення щодо виховання диктується суспільною формацією, тобто діючим суспільним устроєм. Притаманний сучасному розвитку цивілізації динамізм, нарощування її культурного потенціалу, посилення соціальної ролі особистості, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки і технологій – усе це ставить принципово нові вимоги до виховання особистості. Виховний процес повинен здійснюватися з орієнтацією на певні цілі та завдання, що відображають інтереси особистості, суспільства і держави.

Оскільки сім'я є основою суспільства, то воно повинно забезпечувати її захист і надавати допомогу з тим, що б вона у повній мірі виконувала свої обов'язки відповідно до положення Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, Декларацію соціального прогресу і розвитку, Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації стосовно жінок.

У цьому контексті зусилля держави, громадськості повинні бути спрямованими на благополуччя і добробут сім'ї, створення умов для захисту її прав у суспільстві і прав її членів у самій родині. Тільки в цьому випадку сім'я здатна до саморозвитку, а її члени – до самореалізації. Усе це зумовлює необхідність державної сімейної політики в Україні, яка спрямована на укріплення соціального інституту сім'ї, напрямком її реалізації є соціальна робота з сім'єю, яка враховує особливості сім'ї, як соціальної системи, первинного колективу.

На сучасному етапі центр ваги виховної роботи слід перемістити на врахування, перш за все, індивідуальних особливостей кожної людини. За твердженням С.У. Гончаренка, виховання особистості, повинне реалізуватися через гуманізацію освіти і ґрунтуватися на трьох принципах у розумінні людини, зокрема: *цінності особистості* та сприйняття її такою, якою вона

є; *унікальності особистості* як батьків, так і їхніх дітей; *непередбачуваності особистості*, що пов'язана з наданням дитині права на помилку, на мислення своїми образами, тобто допомогти їй пізнати себе і оточуючих [1, с.2].

Сучасні тенденції розбудови громадянського суспільства в Україні сприяють підвищенню відповідальності сім'ї за виховання дитини. Перетворення, що сталися на початку 90-х років, зумовили різку зміну координат виховних цінностей особистості дитини у сім'ї, школі, соціальному середовищі. Зрештою це призвело до засвоєння батьками і дітьми нових норм соціально-економічних відносин особи в соціумі, ширшими стали соціальні та виховні функції сім'ї. Змінився звичайний уклад життя сім'ї, родини, особистості; сформувалися нові ціннісні орієнтири дорослих і дітей у їх ставленні до місця людини в житті, сім'ї, праці, до універсальних ідеалів духовності, громадянства, свободи, добра, любові, справедливості, рівності тощо.

Погіршення матеріального становища у переважній більшості сімей протягом останніх років позначилось на становищі дітей та на процесі їх виховання. З одного боку, матеріальні нестатки викликають напруженість у сімейних стосунках та обмеження витрат на виховання і навчання дітей, а з іншого – провокують батьків на пошук додаткового заробітку, що призводить до фізичного й психічного перевантаження і зменшує резерв вільного часу, необхідного для занять з дітьми. Отже, однією з негативних тенденцій сучасності є нехтування процесом виховання у сім'ї, надання переваги матеріальному забезпеченню життєдіяльності дитини.

Перешкодами для повноцінного виховання дітей у сім'ї, на думку вчених, є в першу чергу матеріальні проблеми у сім'ї (82%), брак часу (48%), невідповідність батьків з педагогічних питань (29%) і нерозуміння важливості виховання дітей у родині (22%) [3, с.135].

Труднощі виконання виховної функції сім'ї значною мірою пов'язані зі знеціненням моральних, духовних, громадянських ідеалів у суспільстві, відсутністю загальних стратегій виховання дитини в сім'ї, недостатньою підготовкою молоді до материнства і батьківства.

Відповідно важливе значення в сучасних умовах необхідно приділяти формуванню педагогічної культури родини. Вона завжди відображає певний рівень досягнень суспільства в галузі навчання і виховання підростаючих поколінь. Педагогічна культура сім'ї включає в себе такі характерні ознаки навчальної і виховної діяльності батьків, як рівень їх інтелектуального і духовного розвитку, глибину обізнаності з різними сферами людської діяльності, конкретні педагогічні уміння, найважливішим з яких є спілкування.

Результати науково-педагогічних досліджень свідчать, що батьки розуміють суть процесу виховання загалом правильно: як спеціально організований процес, який здійснюється з метою формування у дитини певних особистісних якостей. Найчастіше вони акцентують увагу на формуванні у дітей рішучості, самостійності, комунікабельності, наполегливості, цілеспрямованості, уміння відстоювати власну думку, постояти за себе, пристосовуватися до різних обставин.

Історичний досвід переконує, що метою виховання є людина, її внутрішній світ. Виховувати людину в людині, пробуджувати й культивувати в ній силу людського духу і буття – ось цінності, які повинні бути в центрі уваги теорії та методики виховання в родині. Отже, основний ціннісний орієнтир у виховній діяльності батьків – особистість дитини, її людський потенціал – духовно-моральний, інтелектуально-творчий, фізичний, естетичний.

Сказане свідчить, що ідеал родинного виховання – це особистість, яка здатна і готова своєю діяльністю, своїм життям забезпечувати буття свого народу, суспільства і держави в усіх її формах, проявах у відповідності до вимог часу. Тобто, це високоосвічена, соціально активна людина, що наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, патріотичними почуттями, є носієм кращих надбань української та світової культури, здатна до саморозвитку і самовдосконалення [2, С.15].

Головною метою виховання відповідно до сучасних умов і стану буття народу слід вважати формування людини з інноваційним типом мислення і поведінки, зорієнтованої на безперервну освіту і самоосвіту упродовж всього життя,

національно усвідомленого громадянина. Вона полягає у набутті дітьми соціального досвіду, успадкуванні духовних надбань українського народу, досягненні високої культури міжнародних взаємин, формуванні у дітей духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, екологічної культури.

Отже, сім'я готує дітей до життя в суспільстві, навчає і захищає їх інтереси, передає від покоління до покоління культурні і духовні цінності. Благополуччя дітей у великій мірі залежить від здорового клімату у сім'ї.

На сьогодні більшість батьків намагається розвивати демократичні, партнерські стосунки з дитиною. Сучасні батьки майже не використовують у вихованні дітей етнопедагогічних традицій злагоди, авторитету батьків у родині, субординації відносин, вшанування предків тощо. Проте у сфері духовних запитів сім'ї спостерігається зростання інтересу до народних звичаїв і традицій, мистецтва, релігії, обрядовості.

Виховання у родині це соціально-педагогічне явище. Якість і зміст персонального середовища розвитку дитини визначається за допомогою таких параметрів: *соціально-культурний*, що передбачає освітній рівень батьків, їх участь у суспільному житті; *соціально-економічний*, що визначається майновими характеристиками сім'ї, а також завантаженістю батьків на роботі; *техніко-гігієнічний* – залежить від умов проживання, влаштованості житла, особливостей способу життя; *демографічний* – визначається структурою сім'ї.

Функціонування персонального середовища розвитку дитини в процесі сімейного виховання знаходиться під впливом дії психологічних механізмів сімейної соціалізації, зокрема таких, як:

1) підкріплення – заохочення певної поведінки, покарання за невиконання тих чи інших правил поведінки;

2) ідентифікація – дитина наслідує батьків, спирається свідомо чи підсвідомо на їх приклад;

3) включення батьків у внутрішній світ дитини, її інтереси, потреби, смаки, прагнення.

Отже, розуміння сім'ї як соціально-педагогічного явища створює умови для формування більш широких зв'язків між сім'єю та іншими інститутами соціального виховання, державою в

цілому.

Батьківський контроль і взаємини між дітьми і батьками є важливим компонентом реалізації виховного потенціалу сім'ї. Високий рівень поінформованості батьків щодо того, як дитина будує свої стосунки з друзями, хто належить до кола друзів, яким чином вони проводять спільний час, як витрачає гроші, з одного боку, свідчить про взаєморозуміння, з іншого – про батьківський контроль, мета якого – попередження небажаної поведінки.

Як правило деформовані внутрішньосімейні стосунки призводять до асоціальної сім'ї, яка вступає у конфлікт з морально-правовими вимогами суспільства, припускається різного роду правопорушень. Це негативно позначається на соціальній адаптації дітей.

Відсутність взаєморозуміння, любові й доброзичливості в сім'ї провокує емоційне відчуження, байдужість або агресивність у стосунках між її членами. Байдужість до дітей, того, чим займаються вони у вільний час, спричиняє також бідність і аморальний спосіб життя батьків. Саме з таких сімей діти йдуть на вулицю, це є неблагополучні сім'ї.

Робота з неблагополучною сім'єю вимагає від соціального працівника досконалого володіння нормативно-правовою базою, технологією соціальної роботи з цією категорією клієнтів, уміння врегульовувати негативні процеси у сім'ї специфічними методами і засобами впливу, адекватними індивідуальним особливостям випадків, з якими доводиться працювати.

Неблагополучні сім'ї мають низький соціальний статус в якійсь зі сфер життєдіяльності чи декількох одночасно, не справляються з функціями, які на них покладені, їх адаптативні можливості суттєво знижені, процес сімейного виховання дитини протікає з великими труднощами, є малорезультативним.

Соціальна робота з сім'єю – це система взаємодії соціальних органів держави і суспільства та сім'ї, спрямована на поліпшення матеріально-побутових умов життєдіяльності сім'ї, розширення її можливостей у здійсненні прав і свобод, визначених міжнародними та державними документами, забезпечення повноцінного фізичного, морального й духовного розвитку усіх її членів, залучення до трудового, суспільно-творчого процесу.

Виходячи з цього, вчені визначають такі завдання соціального педагога у роботі з неблагополучною сім'єю:

- виявлення випадків порушення прав людини в сім'ї, причин неблагополуччя, інформування про них органів влади;
- профілактика девіантної поведінки в сім'ї та суспільстві, рецидивів порушення прав членів сім'ї у родині та суспільстві;
- пропагування ідеальної моделі сімейного життя, здорового способу життя, статевого виховання;
- правова і психолого-педагогічна просвіта населення з питань сім'ї та шлюбу, прав людини;
- організація предметного спілкування членів неблагополучних сімей між собою, з іншими сім'ями для подолання причин неблагополуччя;
- різноманітна допомога в організації життєдіяльності сім'ї, створенні нормальних умов для її життєдіяльності; самореалізації і розвитку її членів [4].

У сучасній практиці реалізують такі етапи соціально-педагогічного супроводу неблагополучної сім'ї:

1. Знайомство з сім'єю, збір інформації про неї, визначення її проблем, формування позитивної мотивації до участі в роботі з соціальним педагогом.
2. Подолання опору окремих членів сім'ї, роз'яснення необхідності роботи, звернення до позитивного в сімейних стосунках, інформування про наслідки бездіяльності, показ перспектив роботи.
3. Досягнення згоди сім'ї на соціально-педагогічну роботу, укладання контракту про обов'язки сторін у роботі.
4. Подолання наслідків неблагополуччя, стабілізація і корекція стосунків, укріплення зв'язків у мікросередовищі, усунення причин неблагополуччя. Розв'язання проблем сім'ї.
5. Профілактика рецидивів неблагополуччя, спрямування сім'ї на самовизначення і самостійне розв'язання проблем. Перевірка результатів роботи через

опосередкований чи безпосередній нагляд.

- б. Вихід із сім'ї соціального педагога. Закінчення контракту. Аналіз результатів. Розробка рекомендацій щодо подальшого самостійного життя сім'ї [5].

Проаналізувавши принципи, мету та завдання виховання дітей у сім'ї на сучасному етапі суспільного розвитку та враховуючи глобалізаційні процеси у вихованні, такі як людиноцентризм, громадянська стійкість, технологічна інноваційність і своєрідність, ми визначили основи організації виховання у родині. Оскільки, сучасна цивілізація визначає себе як інформаційне суспільство, або суспільство знань, визначені основи розглядаємо виходячи з її пріоритетів.

По-перше, *забезпечити пріоритет розвитку дитини в соціумі*. Це передбачає створення умов для саморозвитку особистості, реалізації закладених у ній сутнісних сил, максимально можливої самоактуалізації. Унікальність і неповторність кожної особистості – багатство всього суспільства, тому не слід обмежувати свободу її проявів і розвитку. Батьки повинні приймати особистість дитини такою, якою вона є. Тільки за таких умов буде плідною їхня взаємодія.

По-друге, *виховувати дитину з інноваційним типом мислення, яка здатна до сприйняття постійних змін у соціумі*. Це пов'язано з процесом соціалізації особистості, який повинен допомогти вихованцеві вижити в суспільному потоці криз і революцій – екологічних, енергетичних, інформативних, комп'ютерних тощо; оволодіти досвідом старших, зрозуміти своє покликання, визначити власне місце в суспільстві, самостійно знайти шляхи найефективнішого самовизначення. При цьому особистість має прагнути до самопізнання, самоосмислення, самовдосконалення. Ці процеси стимулюють не пасивну поведінку, а розвиток активного творчого самоствердження у суспільстві.

По-третє, *виховувати свідомих громадян й патріотів рідної землі*. З огляду на це, батькам необхідно приділяти особливу увагу питанню громадянського виховання, мета якого сформувати у дитини комплекс громадянських якостей, глибоке розуміння нею належності до свого народу, держави, внутрішню потребу й

готовність відстоювати та захищати її інтереси, реалізувати свій особистісний потенціал на благо зміцнення своєї держави. Тобто, необхідно виховати дитину з певним типом соціально зумовленої поведінки, яка характеризується набором прав і обов'язків, поважає і дотримується норм правил співжиття, прийнятих у даному суспільстві, традицій своїх співвітчизників.

По-четверте, *визнавати ціннісний (аксіологічний) підхід пріоритетним у вихованні дитини*. Це передбачає вивчення процесів і явищ з позиції їхньої цінності для виховання і розвитку особистості у родині. Рівень сформованості ціннісних орієнтацій особистості дитини визначається результатом оволодіння конкретними знаннями. Найважливішою здібністю, якою повинні оволодіти діти в сім'ї є здатність до оволодіння знаннями: з одного боку – це оволодіння конкретним набором знань, а з іншого – умінням вчитися, яке радикальним чином позначається на процесі навчання у дошкільному закладі, школі, при подальшій професійній підготовці.

По-п'яте, *сприяти становленню та творчому розвитку особистості дитини, її фізичного і морального здоров'я*. Це пов'язано з формуванням духовно багатого покоління, творчої особистості, яка змогла б у майбутньому розв'язувати як щоденні, так і масштабні завдання, що забезпечують не просто виживання, а прогрес нації. Актуальною є проблема розвитку особистості, її моралі, гідності, оскільки суспільство знаходиться у глибокій, глобальній, системній кризі, зокрема – духовній. Важливою соціально-педагогічною проблемою є формування здорового способу життя, яка є актуальною для суспільного розвитку, особливо в умовах сучасних цивілізаційних процесів, які притаманні усім сферам людської життєдіяльності. Тому основою виховання дітей у сім'ї є духовно-моральний та фізичний розвиток особистості.

Таким чином, організація виховання дітей у родині визначається змістом цивілізаційних процесів. Для кожної країни світу формування і розвиток особистості є суспільною необхідністю, тому що без цілеспрямованого виховання немає майбутнього у держави.

Література

1. Гончаренко С. Гуманізація освіти – виховання творчої особистості // Педагогічна газета. – 2005. – №12(137), грудень. – С.2.
2. Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Сім’я в умовах становлення незалежної України (1991-2003 роки): Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року. – К.: Державний інститут проблем сім’ї та молоді, 2004. – 254 с.
4. Трубавіна І.М. Етика соціально-педагогічної роботи з сім’єю / І.М. Трубавіна. – К.: УДЦССМ, 2000 – 94 с.
5. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім’єю / І.М. Турбавіна. – К.: ДЦССМ, 2002. – 132 с.

Учитывая то, что на современном этапе развития для цивилизации характерен динамизм, наращивание её культурного потенциала, усиление социальной роли личности, интеллектуализация труда, быстрая смена техники и технологий – общество ставит принципиально новые требования к воспитанию личности ребёнка в семье. Поэтому нами проанализированы теоретические основы воспитания детей в современной семье.

Ключевые слова: *воспитательный процесс, воспитание в семье, родительский контроль, социальная работа в семье.*

Taking into consideration that modern civilisation development is characterized by dynamism, cultural potential raising, strengthening of individuals’ social role, labour intellectualization, fast technique’s and technology’s change, the society pose fundamentally new requirements to children’s personality upbringing at the family. Taking this into account, we have analyzed theory of children’s upbringing in the modern family.

Key words: *educational process, upbringing in the family, parental control, social work in the family.*